

יצא לאור בהוצאת ישיבת אור

• מהדורת רייזמאן •

אור החיים

על התורה

מאת רבינו הקדוש אור עולם
רבי חיים בן עמר זי"ע

מוגה ומתוקן ע"פ דפוס ראשון
מהדורה מפוארת ומדויקת
בתוספת פסוקי המקרא
ומראי מקומות

©
כל הזכויות שמורות
לממלכת התורה "עוז והדר"
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאכסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובהוספות. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:
'היכלי תורה'

בארץ ישראל: טלפון. (02) 9924603 פקס. (03) 5435884
באר"ב: (718)437-0054 Tel. (718)437-3514 Fax.
באירופה: Tel. 44-20-8806-0176

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל
Printed in E. ISRAEL

הארות והערות יתקבלו בברכה
בת.ד. 9359 בית שמש פקס. 03-5423180

אכן פונת הכתוב היא על זה הדרך, וקדם אעירה שחר המצג אצלנו מגדלת הבורא מה גדלו מעשיו, כי האדון ברוך הוא יוכל דבר דבור בלתי משג בנבראים, כאמרם ז"ל (מכילתא יתרו) בפרוש הכתוב (שמות כ א) 'וידבר אלהים את כל הדברים וגו', וזה לשונם: דברים שאין הפה יכול לדבר, והוא, שאמר כל עשרת הדברות בדבור אחד, ולא קדם דבור לחברו:

ובזה נבא אל הבאור, והוא, כי האדון יתעלה שמו כל מה שברא בעולם שהם המקורות, וכל אשר ישנו במציאות ושמים וארץ, הכל כאשר לכל בראו ה' בדבור אחד, וזה הוא אומרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, דקדק לומר שני אתין, לרבות כל הנמצא בעולם. ולהיות שהנבראים הם רבים, כי מלבד העשרה דברים הנבראים ונראים לעין כל, כמו שמנאום חז"ל (תניגה יב) וזה לשונם: עשרה דברים נבראו ביום ראשון, שמים וארץ אור חשך תהו בהו וגו' מים רוח. עד כאן. מלבד אלו יש עוד בריות אחרים נעלמים ונבלעים בכחות היסודות, יש מהם נפרים באמצעות ההתכה, יש מהם באמצעות ההרפכה, יש מהם בהשתנות הזמנים, יש מהם בכח ההיולי ורבו מלספר, אשר לזה כללם הבורא בשני פרטים גדולים ועצומים, בשמים ובארץ, והם הם השני רבויים שרבה באומרו 'את השמים ואת הארץ, ובמאמר אחד ברא הכל יתעלה שמו. ותמצא שאמרו ז"ל (ר"ה לב. מגילה כא:) בראשית מאמר הוא, כי בו השלימו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, הראשון שבכלל בו נברא הכל, אלא שלא היה מסדר, והיו כל הבריאות בנמצא, אבל חסרו הסדר, וסדרן הקדוש ברוך הוא דבר יום ביומו. ביום ראשון הכין והבדיל האור מן החשך, וקנה החשך מקומו והאור מקומו, וביום שני וכו':

והענין הנאמן לפרושנו זה מה שאמר הכתוב (להלן ב ג) 'כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות', שאין משמעות לפתוב, ובמה שפרשנו יבא כמין חמר, 'כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא', ביום הבריאה, 'לעשות', פרוש, לתקן בששת ימים, כאמרו (שמות לא יז) 'כי ששת ימים עשה ה' וגו', פרוש, תקן, כי הבריאה

א בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: ב והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים: ג ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור: ד וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: ה ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד:

בענין יוצר אורה. אבאר פרוש התורה. ליחד שמו הנורא:

אשר עשיתי מראשית. ויעניי וקראני ראשית. לעסק בנעם ראשית. אתחיל לבאר ספר בראשית:

נפתחו השמים ואראה מראות אלהים, בורא קצות הארץ, ואתבונן במה שהרשיתי להתבונן בפתח דברי קדוש, והעירותי ממזרחת של תורה:

אומרו בראשית ששעור התבה היא סמוכה, כמו שתאמר ראשית דבר, וכאן חסר הנסמך לה, ומי כאלהינו יודע דבר, הלא ממנו מוצא דבר:

ב' אומרו בתחלת סדר הבריאה השמים, ורבותינו ז"ל (תניגה יב. ב"ר ד ז) פרשו התבה שהיא מרכבת משני דברים, אש ומים, ומעתה הרי זה חס ושלום נותן יד לפושעים לומר כי זו היא התחלת הבריאה, אבל המים והאש לא בראם חס ושלום הבורא, אחר שהשיענו הכתוב עצמו שתחלת הבריאה היא שמים, ואם המים נבראו, היה לו להקדים בריאתם. וחז"ל נשמרו משתי הערות, ופרשו ששעור הכתוב הוא על זה הדרך: בראשית בריאת שמים וארץ, היתה הארץ תהו וגו', לא שתחלת הבריאה היתה שמים וארץ. דבריהם ז"ל לא הספיקו להסיר הטעות, כי לדבריהם למה לא הודיע הכתוב אחר כך בריאת מים ואש ועפר ורוח, והגם שאמר הכתוב (פסוק ט) 'קווי המים וגו' ותראה היבשה', אינו בנשמע שנבראת, ויותר צודק המשמעות שמצויה היתה, אלא שגזר עליה להגלות כשיקווי המים:

ג' יש לדקדק בפתוב אומרו 'את השמים ואת הארץ, מה בא לרבות בשני אתין אלו:

וא יקשה בעיניך למה כתבה התורה עקר הבריאה בדרך זה, ולא כתבה בפרוש ברא ה' המים והעפר והאש והרוח, שבוזה לא יהיה איש נבוב ילבב:

דע כי התורה תודיע ותשמיע כל נסתר, וחפץ ה' להודיע כח מעשיו לעמו והודיענו סדר הבריאה ואפנה, וכי הוא האל הגבור הנאזר בגבורה ברא בדבור אחד כל יש וכל הונה, וחפץ ה' להודיע לידידיו כח מעשיו, ולא ימנע טוב זה בשביל השוטים השועים:

ועוד יש טעם אחר שיחייב לדבר בסדר האמור, והוא, שאם היה אומר הכתוב בסדר החפצים בו הסכלים, והוא שיאמר כי ברא ארץ וברא מים וכו', היה בנשמע פי בראם כל אחד בפני עצמו, ואחר האמת לא כן הוא, והלא ידעת כי לא יחפץ ה' בדובר שקרים ולא יכון לנגד עיניו, ואיך יתחיל ראש דבריו חס ושלום בדברים שלא כן הוא, לזה דבר אמת אפן הבריאה 'כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם' (הושע יד י) להודות ולגדל לבוור ברוך הוא ויאמרו לאלהים מה נורא מעשיך:

ידקדק לומר בראשית, ולא אמר 'בראשונה', 'כח מעשיו הגיד לעמו' (תהלים קיא ו), והוא, כי לפי מה שהקדמנו כי הכל ברא בדבור אחד, דרך שם נשפיל פי מי שידבר כמה דברים בדבור אחד, גם בדבור לא יצטרך להקדים אות לחברתה, ומעתה כשאמר ה' תבת שמים לא קדמה שי"ן למ"ם ולא מ"ם ראשונה למ"ם אחרונה, וגם אותיות כל דבר ודבר, לא קדמה התחלת התבה לסופה, וגם בכל אות ואות אין לה קדם תחלתה לסופה:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת, אלה הם הדברים אשר הודיענו ה' בתבת בראשית, פרוש, הכל הוא ראשית, כי לא היתה בבריאה חלק מאחר, אלא הכל הוא ראשית, והבן:

ומעם האדון אשר בחר לברא בדרך זה, מלבד הטעם שאמרנו שרצה להודיע חלק מגבורותיו יתברך, עוד תמצא כי כשידבר יתברך בגבורות' שהיא בחינה המתחסרת לשם אלהים, מן השם הוא להיות הדברים נדברים בסדר זה, ותמצא שרמזו ו'ל' (מכות כד. הוריות ח.) בנעם דבריהם

ביום ראשון במאמר אחד נבראת, אלא שהיה הכל חסר תקון:

למה הדבר דומה, למי שרצה לבנות פלטרינ, וקדם מכין אבנים ועצים ועפר וצרכי הבנין במשולש, ואחר כך יבנה בית, כן הבורא ברוך הוא ברא כל צרכי העולם בדבור אחד והכינו, והיה הכל מנח גדוש בערבוביא, ואחר כך התחיל לסדר דבר דבור על אפניו ועשה פעלו, יתעלה שמו: **ותמצא** ששרצה לברא השמים אמר (פסוק ו) 'יהי רקיע בתוך המים', פרוש, קבע לו מקום, אבל הוא כבר נברא במאמר ראשון, וכן הארץ (פסוק ט) 'ותראה היבשה':

והאש שלא הזכיר ה' תקונו כל עקר, הוי יודע כי האש לא גלה ה' מקורה פגלוי השמים והארץ והמים, להיותה מקור חזק ויש ממנו כליון לעולם אם היה בנמצא מים וארץ, ואין העולם יכול להתקיים, לזה הניחו הקדוש ברוך הוא במקומו שנברא במאמר ראשון מכלל ברעפים, עד שהצריך אדם לו והקיש ברעפים והוציא מהם אש שעור המספיק לו, כאומרם ו"ל (ב"ד יא ב) שעל פן אנו מברכים במוצאי שבת בורא מאורי האש. גם בזה גלה ה' אפן הערבוב שהיו מערבבין המקורות והיסודות בשעת בריאתם קדם שהכינם ה' כל אחד על משמרתו, כי אם לא היה דבר זה במציאות לא היתה דעת אנוש סובלת ידיעה איך יהיו מערבים יחד מקורות, ומה גם עפר ואש:

והן אמת שהיה יכול הבורא לכלל במאמר הראשון גם את הסדר, אלא לסבות הרבה עשה כן, ואחד מהם גלו אותה רבותינו ו"ל באומרם (אבות פ"ה מ"א) והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא לפרע וכו', ולתן שער טוב לצדיקים וכו':

וא יקשה בעיניך אומרם ו"ל (שם) בעשרה מאמרות 'נברא' העולם לשון בריאה, כי סוף כל סוף כל זמן שהיה חסר התקון פאלו אין כאן בריאה. המשל אם הארץ לא היתה נגלית, אין מקום לנבראים, וכמו כן שאר הבראות שהיו מערבבים, כמו האור והחשך, אם כן כל שלא נתקן פאלו לא נברא, לזה יתיחס גם כן להם הבריאה:

דברים, הרוח והדבור עצמו, וכל אחד ברא ממנו ה' בריאה חדשה, ואין אני יודע מי קדם משניהם אם הרוח אם הדבור, לזה אומר כי ראשית היה מעשה שמים וארץ, וממנוצא דבר אתה יודע כי הדבור היה ראשית לרוח שיצא מפי עליון:

ג עוד יש לנו להבין שני שבין שני הכתובים, בפסוק זה לא אומר אלא שם אלהים, וכתוב אחד הוא אומר (להלן ב ד) 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים' שהזכיר שני שמות. ועוד כי כאן הקדים שמים לארץ, ושם הקדים ארץ לשמים:

ו נראה כי שתי קשיות אלו כל אחת מתרצת חברתה, והוא על דרך מה שפרשו ו"ל (סוטה לא) בשני מקראות הכתובים בתשלום שכן הצדיקים, כתוב אחד אומר (שמות כ ו) 'ועשה חסד לאֱלֹהִים [לאהבי ולשמרי מצותי]', וכתוב אחד אומר (דברים י ט) 'לאהבי ולשמרי מצותי לאֱלֹהִים דור', ואמרו ו"ל כי מה שאמר הכתוב לאֱלֹהִים לאוהבי בלבד, ואינו חוזר גם לשומרי מצותי שהם העושים מיראה, כי אותם בפסוק אחר הזכיר שם אֱלֹהִים דור, גם פסוק שאמר לאהבי ולשמרי מצותי לאֱלֹהִים דור אינו חוזר ואמר לאֱלֹהִים דור אלא לשמרי מצותי הנסמכת לה, ולא לתבת אוהבי הקודמת, כי אותם הנה שְׂכָרָם אתם בפסוק אחר שהוא לאֱלֹהִים:

ז אנחנו נפרש שני מקראות הללו על זה הדרך: בראשית ברא אלהים את השמים, שם זה של אלהים, פרוש, מדה זו של הדין בלא שתוף שם הרחמים, זה הוא דוקא למה שנוגע להשמים, ואינו חוזר לאומרו ואת הארץ, כי הארץ בראה בשתוף שם הרחמים, ועל כתוב אחר סומך, והוא אומרו 'ביום עשות ה' אלהים ארץ', כי אין עולם בני אדם יכול להתקיים בדין גמור בלא שתוף רחמים לצד שהם מחמיר פידוע, ואומרו 'ושמים' אינה נמשכת עם הארץ בבחינה זו של השתוף, ואפן מעשיה הלא הם כתובים בפרשת בראשית, ובזה נתישבו שני הדקדוקים כמין חמר. וענין ידיעת מי קדם, הנה כתבנו למעלה שכל הבריאה יחד נבראת בגבורתו יתברך:

ח יקשה לך מה משפט יצוף ה' לבני אלים יושבי שמים, שיצדק לומר עליהם שם

וזה לשונם: אנכי ולא יהיה לך 'מפי הגבורה' שמענום. עד כאן. נתפנונו לומר במתק לשונם, הדברים הנאמרים מבחינה זו שהוא 'אלהים' המתניחסת ל'גבורה' תדבר בדברים האלה הרבה דברים יחד, ולא דוקא אנכי ולא יהיה לך אומר בדבור אחד, אלא כל העשרה דברים כאמור בדבריהם במקום אחר (מכילתא יתרו כ א), אלא המשג אצלנו הוא שנים מהם, ועין מה שכתבנו בפרשת יתרו (שמות כ א). והנה בריאת מעשה בראשית נברא בשם אלהים דכתיב ברא אלהים, לסבות הרבה, לזה דבר פדרכו יתברך דברים עצומים ונוזאים כמו שכתבנו:

ב ובדרך דרש יתבאר תבת בראשית על דרך מה שאמר הכתוב (תהלים לג ו) 'בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם'. ויש לך לדעת כי יתעלה שם אלהינו לא ברא המלאכים עד יום שני, כדי שלא יטעו הטועים כי היו מסייעים אותו במעשה בראשית (ב"ר א ג), ולדבריהם ו"ל יש לנו להעיר איך יתכן לומר שהמלאכים נבראו מאחרים, הלא לפי מה שאמר הכתוב 'וברוח פיו כל צבאם', כי צבא השמים נבראו מרוח שיצא מפי עליון בכיכול, אם פן בהכרח לפי המרגש, המלאכים יבראו קדם שמים וארץ, כי הרוח יקדים לצאת קדם שיצא הדבור, וכיון שהשמים והארץ נבראו מהדבור, הרי כבר קדם הרוח שממנו יצאו המלאכים. לזה אומר הכתוב בראשית ברא וגו', פרוש, כי ה' הקדים המאחר שהוא הדבור, לרוח, הפך הידוע אצלנו בטבע הדבור, וברא שמים תחלה והפך הסדר ועשה ראשית דבור לרוח, לטעם האמור בדבריהם ו"ל (סו), והוא, שלא יאמרו שהיו המלאכים עוזרים ומותחים עמו שמים וכו'. ומודיענו הכתוב כי האדון ברוך הוא לא יקח אליו שעור מהנבראים, שהנבראים אינם יכולין להפך הסדר המטבע בהם בעת הבריאה, מה שאין פן הבוֹרָא ברוך הוא יכול הוא לדבר בדרך אשר יחפץ. ולזה תמצא שדיק הכתוב באמרו 'בדבר ה' שמים נעשו', שהקדים בריאת שמים שנבראו מהדבור, ואחר כך אומר 'וברוח פיו כל צבאם':

י ומעלתה שעור פרוש תבת בראשית הוא על זה הדרך, כי להיות שיש בדבור שני

העולם יעמדו למשפט אין נמלט. ויש לך לדעת
אומרם ו"ל (ירושלמי שקלים פ"ה ה"א) וזה לשונם: כל
האומר הקדוש ברוך הוא ותנן יתרו בני מעי,
אלא במשפט יעמיד ארץ, ואין אדם נמלט מהדין.
וכפי זה הנה בברנו לנו דרך השני. ומעתה אפן
הבריאה לפי דבריהם ו"ל הוא על זה הדרך:
בתחלה ברא במדת אלהים שהוא יחוס המשפט,
וכך הוא התכלית שעמד הכל בדין, אלא שראו
שאותו הדין לא יוכל העולם עמד בו, שתף עמו
מדת הרחמים, פרוש, לא שחזר בו ממחשבה
ראשונה חס ושלום, אלא שיעשה המשפט בדרך
רחמים, כמו שתאמר שלא לפרע מהאדם ענישו
באחת, גם שלא לפרע ממנו תכף ומיד בלא
הארכת זמן, ולעולם אין לאדם אלא מה שיעניע
אליו במשפט, והוא אומרם ו"ל (ירושלמי שם) מאריך
אפיה וגבי דליה. נמצאת אומר שלא חזר בו
ממחשבתו, כי לא מצינו שקדם במחשבת ה' שלא
להתנהג במשפט בסדר זה שיהיה נפרע ברחמים:
ולפי זה בהכרח שיאמר הכתוב פסדר האמור,

ש'אם היה אומר 'בראשית ברא ה' אלהים'
היתה הסבך נותנת כי יש משפט ואין משפט גם
כן לצד הרחמים, כי לא החליט ה' משפט לבדו,
ומאומרו ברא 'אלהים' לבד, הרי החליט כי אין
דבר בלא משפט. והגם שאמר הכתוב אחר כך
'ה' אלהים', תתפרש על אמתתה כמו שפרשנוה
שהמשפט על כל פנים יהיה, אלא שיהיה הפרעון
בדרך רחמנות. וסמך עלינו הכתוב שנכריח לפרש
על זה האפן, להיות דבר ידוע ומחזק בדינו כי
ידעת ה' לא תתהפך כבכיל:

ואחר שפרשנו פנות רבותינו ו"ל, גם אחר
דבריהם יש מושב לדברינו, כי מדה זו
של השתוף שהכין ה' ליושבי תבל להאריך אפן
ולגבות מעט מעט בנפיו, לא יתנהג ה' כן אלא
עמנו, ולא עם העליונים יושבי שמים, אלא תכף
ומיד ישלם למתחייב חיובו באחת, גם לא יועיל
להם החרטה והודוי והתשובה ולא טענת השגגה,
וצא ולמד ממעשה הובא בש"ס (תגובה טו). בארבעה
שנכנסו לפרדס שהענישו המלאך היושב ברשות
המלך יתעלה שמו ברוך הוא על אשר לא עמד
מפני אלישע כדי שלא יטעה במחשבתו, וזאת
למלאך שגגה, גם לא הזהר עליה, וכן לא ישפט

אלהים, הלא תמצא שאמרו ו"ל (תגובה טו) במעשה
מט"ט שדגוהו לפני אלישע ומחיוהו שתין פלטי
דנורא, וגם אליהו וכו' (ב"מ פה:), וכמה משפטים
לשרי מעלה, והגם שאין להם יצר, עם כל זה
ימצא בהם הטעות, כי לפעמים לא יכוננו אל
האמת וישגו, וצא ולמד ממעשה המלאך מט"ט
ואליהו פי שגגו, וכן יקר מקרה ויענישם ה' אפלו
על השוגג, מה שאין שופט במשפט זה ליושבי
ארץ, ובזה יתאמת מה שפרשנו ונכון:

והגם כי מצינו לרבותינו ו"ל (תגובה יב. ב"ר א טו)
שהרגישו בשני הדקדוקים שבכתובים,
ותרצו כי טעם שבפסוק אחד הקדים שמים
ובאחד הקדים ארץ, כי נתפון לומר ששניהם יצאו
באחד. וטעם שבמקום אחד אמר אלהים ובמקום
אחד שתף שם הרחמים, אמרו (ב"ר יב טו) כי מתחלה
עלה על דעתו לברא בשם אלהים, וראה שאין
העולם יכול להתקיים, שתף וכו':

דע כי רשות לנו נתונה לפרש משמעות הכתובים
בנתיבות העיון וישוב הדעת, הגם שקדמונו
ראשונים וישובו באפן אחר, כי שבעים פנים
לתורה (במדב"ר יג טו), ואין אנו מזהרים שלא לנטות
מדברי הראשונים אלא בפרושים שישתנה הדין
לפיהן, ולזה תמצא שהאמוראים אין כח בהם
לחלק על התנאים במשפטי ה', אבל ביישוב
הכתובים ובמשמעות מצינו להם בכמה מקומות
שיפרשו באפן אחר:

שוב הצצתי בשכליות העיון הכתובים כי יסבלו
דברינו גם דברי קדמונינו עליהם השלום.
וקדם נשפיל לדעת איך יצדק בהאדון ברוך הוא
ראש וסוף במחשבתו, שבתחלה חשב בדין וחזר
לשתף, כי האדון ברוך הוא לא יבצר ממנו מזמה,
במעט זמן ובפחות מהרף עין ידע הכל, ויכון אל
האמת בהשקפה ראשונה כבכיל, ברוך הוא וברוך
שמו:

אכן דע כי פנות שתוף הרחמים תסבל שני
ענינים, האחד, כי ה' ירחם לפעמים למי
שיחפץ לרחם מבלי הביאו במשפט, כי זו היא
מדת הרחמים למחל ולסלח. ושם 'אלהים' גם כן
למי שלא ירצה למחל ויביאהו במשפט, וכפי זה
יש לך אדם שלא יבא במשפט. ודרך שני הוא,
כי לעולם אין ה' מותר לשום אדם בעולם, וכל

הרוממות, וזו יראה פנימית ומעלה מהראשונה. והוא שרמז באות ביי"ת ראשית, כי שתי יראות הכין ה' לקיום העולם, ורמז אפן שניהם, האחת רמזה בתבת אלהים, כי היא יראת הדין בקומו למשפט, והשניה רמזה באומרו את השמים ואת הארץ, והוא על דרך אומרו (תהלים ח ד) כי אראה שמיך וגו', ואמרו וי"ל (זוהר ח"א א:) כי יראת הרוממות תפנס בלב משכיל בהביטו בהתבוננות במעשה שמים וארץ מה גדלו מעשי ה', תתלהב הנפש ויירא מגדלתו יתברך שמו:

אז ירמז שני אפני היראה, אחת באומרו השמים, כאן רמז יראת הרוממות על דרך אומרו כי אראה שמיך וגו', ויראה שניה ואת הארץ שהיא יראת הענש, ויחסה לארץ, לשלל כי אינה לצד הרוממות, אלא לצד אימתו מילדי העולם על דרך אומרו (איוב כ כז) 'ארץ מתקוממה לו':

ח עוד ירמז בראשית על דרך אומרו (ישעיה לג ו) 'יראת ה' היא אוצר', הכונה היא, כי מי שיש בו יראת ה', היא אוצר לתקות הלבבות, שהוא דבקות אורו יתברך בנפש אדם, באומרו (דברים ד ד) 'ואתם הדבקים וגו', וכל מי שיש בו יראת שמים הוא משכן השכינה, באומרו (תהלים עח ס) 'אהל שכן באדם'. והוא שרמז בתבת בראשית על זה הדרך: ביי"ת, פרוש, בית מושב אלהים היא היראה הרמוזה בתבת ראשית, ברא ה' והכין פעלו:

ט עוד תתפרש בראשית על דרך אומרו וי"ל (ויקרא יח ו, דב"ר ד ב) הספר והסיף ידרו ברוכים וכו', והוא אומרו בראשית ברא אלהים, פרוש, עם ראשית שהיא התורה, ברא אלהים, פרוש, הדין שהוא רמז הסיף:

י עוד תתפרש על דרך מה שאמר הכתוב (מלכים א' יח לו) 'ה' הוא האלהים', והפונה היא שהגם ששם אלהים יתיחס אל הדין, אף על פי כן רחמים הוא, וכל שמוותיו של הקדוש ברוך הוא לטובה יכוננו יחד להיטיב ולהתחסד, אלא דלצד מעשה האחרונים יצא הדין ליסור למי שראוי ליסור, וזולת זה גם שם אלהים מדתו להיטיב. והוא אומרו בראשית ברא אלהים, כי שם אלהים היטיב וברא עולם לחן ולרחם ולהיטיב לשוכני שמים וארץ, ואין לך רחמים

השופט לעמו ישראל כידוע ממשפטי תורתו שתתעלה:

ד עוד רמז בהקדמת שמים לארץ, להראות כי לא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם בונה הבית ואחר כך העליה על גביו, אבל הקדוש ברוך הוא הקדים העליה ואחר כך הבית, להראות כי השמים תלויים ועומדים הם במאמרו יתברך:

ה ודרך רמז, רבותינו ז"ל דרשו תבת בראשית שיכון ברוך הוא לומר בשביל תורה שנקראת ראשית, ופרוש ביי"ת של בראשית היא ביי"ת הסבה, ומעתה מי שזכה בתורה זכה בכל העולם, ומי שלא זכה בתורה אין לו להנות מן העולם עד מדרג כף רגל, וזולת אם ישמש הכשר עמליה. וגם אמרו בשביל ישראל שנקראו ראשית דכתיב (ירמיה ב ג) 'ראשית תבואתה', ואין מאמרם זה מכחיש הראשון, כי טעם עצמו שנקראו ישראל ראשית, הוא לצד קבלתם התורה, ובזה נבדלו לשם ולתהלה מהעמים. וגם אמרו (ב"ר יב ט) בשביל אברהם ובשביל יעקב (ויקרא לו ד), והכל הולך לטעם הראשון 'יעקב אשר שמע אברהם' וגו' (להלן כו ה). גם אמרו (זוהר ח"א יא:) בשביל יראה שנקראת ראשית דכתיב (תהלים קיא י) 'ראשית חקמה יראת ה'', כי הוא זה גם כן יסוד התורה כי אם אין חקמה אין יראה (אבות פ"ג מ"ז), ואם אין יראת ה' אין תורה, כי הוא אוצר נחמד לתורה:

ו עוד תתפרש בראשית על דרך אומרו (משלי ח ל) ואהיה אצלו אמן, ודרשו ז"ל (ב"ר א א) אל תקרי אמן אלא אומן, והוא עצמו שרמז הכתוב תחלת דבר ה' והודיע בריאת עולם, הודיע במה בראה, ואמר בתורה בראה, כי היא האמן [אין זה סותר לפרוש ראשון, כי התורה הכינה עולם להתהלך במישוריה], ולפי זה גדלה מעלת בעליה שזוכים בכל, ולזה יהיה הדין להם שיקראו בונים, והוא אומרו וי"ל (שבת קיד. ועיין ברכות סד.) תלמידי חכמים ונקראים בונים, כי מה שבפיהם ובלבבם הוא הבונה, והוא אומרו (ירמיה לג כה) 'אם לא בריתי וגו' חקות שמים וארץ לא שמתתי':

ז עוד תתפרש ביי"ת של בראשית על דרך אומרו וי"ל (הקדמת תיקון ה:) כי שני אפני יראת ה', האחת היא יראת הענש, והשניה היא יראת

'בְּרֵאשׁוֹנָה', שֶׁתְּבִין שֶׁזֶה הוּא תַחֲלָה, וְלֹא כֵן הוּא, שֶׁכֶּכֶר בְּרֵא עוֹלָמוֹת הַחֲמֻדָּה, אֲלֵא בִפְרֻט זֶה שֶׁל שָׁמַיִם וָאָרֶץ הוּא שְׂאוֹמֵר רֵאשִׁיתוֹ:

יג עוֹד יִרְמֹז בְּתַבַּת בְּרֵאשִׁית עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרָם
 וְלֹא (וְהוּא ח"ב קנח). כִּי ה' בְּרֵא אֲרַבְעָה עוֹלָמוֹת, וַיַּחֲסוּ לָהֶם שְׁמוֹת, אֲצִילוֹת, בְּרִיאָה, יְצִירָה, עֲשִׂיָּה, וּרְמֻזוֹם בִּפְסוּק (ישעיה מג ו) 'כֹּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאֲתִיו וַיִּצְרַתִּיו אִף עֲשִׂיתִיו'. וְהוּא שֶׁרְמֹז כָּאֵן בְּאוֹמְרוֹ בְּרֵאשִׁית הוּא עוֹלָם הַכְּבוֹד, שֶׁהוּא הָאֲצִילוֹת, וְהוּא יִקְרָא רֵאשִׁית לְכָל, בְּרֵא הוּא עוֹלָם הַבְּרִיאָה, אֱלֹהִים רְמֹז לְעוֹלָם הַיְצִירָה, כִּי יֵשׁ שֵׁם דִּינִים, אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ הוּא עוֹלָם הָעֲשִׂיָּה, כִּי הוּא זֶה שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּאֹמֵר בְּדִבְרֵיהֶם הַנִּעְצָמִים:

יד עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרָם וְל' (פסחים נד.) כִּי
 גֵּן עֵדֶן וְגִיהֶנֶם נִבְרְאוּ קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁהֵם שָׂכָר וְעִנָּשׁ עַל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְהוּא שֶׁרְמֹז בְּאוֹמְרוֹ ב' רֵאשִׁית, כִּי שְׁנֵי דְבָרִים בְּרֵא ה' מִיִּחְדָּם בְּשִׁבְלֵי הִירָאָה שֶׁהֵם שָׂכָר וְעִנָּשׁ, גִּיהֶנֶם וְגֵן עֵדֶן, זֶכֶה וְזָרָא מֵה' נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֶלֶק חִבְרוֹ בְּגִיהֶנֶם (חגיגה טו.). וְאוֹלֵי כִּי רְמֹז כִּי שְׁנֵיהֶם נוצְרוּ יַחַד וְלִשְׁנֵיהֶם יִקְרָא רֵאשִׁית, כִּי אִם קֹדֶמָה אַחַת לַחֲבֵרָתָהּ לֹא יִתְחַס רֵאשִׁית אֲלֵא לְאַחַד, הֵא לְמִדָּת כִּי בְּדַבּוּר אֶחָד נִבְרְאוּ יַחַד:

טו עוֹד יִרְמֹז כִּי לְהִיּוֹת שֵׁשׁ שְׁנֵי עוֹלָמוֹת עוֹלָם
 הַזֶּה וְעוֹלָם הַבָּא, וְהָאֵדָם עַל יְדֵי הַתַּעֲסָקוֹ בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים יִשְׁגִּי הַטּוֹב וְהַחַיִּים, כָּאֵן הוֹדִיעֵנוּ הַכְּתוּב כִּי לֹא יִשְׁלַם לְצַדִּיקִים שָׂכָר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה עַד אֲשֶׁר יָכִין לָהֶם אוֹצֵר הַטּוֹב שֶׁהוּא הָעֶקֶר לְחֶלֶק הַנֶּשְׁמָה, וְאַחֵר כֶּף אִם יוֹתִיר מִיִּטְבִּין לוֹ גַּם בְּעוֹלָם הַזֶּה, כִּי יִבְחַר ה' תַּחֲלָה לְהַכִּין לָאָדָם גְּמוּל עוֹלָם הָעֲלִיּוֹן שֶׁהוּא הַנֶּצְחִי. וְהוּא שֶׁרְמֹז בְּאוֹמְרוֹ בְּרֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם שֶׁהֵם עוֹלָם הַנֶּשְׁמוֹת, וְאַחֵר כֶּף וְאֵת הָאָרֶץ שֶׁהוּא עוֹלָם הַשִּׁפְלָה, אִם הָעֲדִיף בְּטוֹבוֹ, הֵא לְמִדָּת שְׂאִין מִיִּטְבִּין לְצַדִּיקִים בְּעוֹלָם הַזֶּה עַד אַחֵר שְׂיִזְכּוּ בְּנִחְלָתָם לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים:

טז עוֹד יִרְמֹז עַל פִּי מֵה שֶׁנֶּחֱלָקוּ רְבוּתֵינוּ וְל' (ר"ה י.) אֶחָד אָמַר בְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם

גְּדוֹלִים מִזֶּה, וְהוּא שְׂאֹמֵר הַכְּתוּב (להלן כו כח) 'וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים', הִרִי שֶׁגַּם שֵׁם זֶה יִיטִיב לְטוֹבִים בַּתּוֹרָה מִתַּנַּת חֲנֻם, אֲלֵא שְׁעוֹשֵׁי רִשְׁעָה יִסּוּבְכוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֱלֹהִים מוֹסֵר, וְלַעֲתִיד לְבֹא הַמִּקְנָה, כֵּן יִהְיֶה, ה' אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד (זכריה יד ט):

יז עוֹד יִתְפָּרֵשׁ תַּבַּת בְּרֵאשִׁית עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרָם וְל' (הקדמת זוהר ב:ג-): כִּי בִשְׁעַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם נִכְנסוּ הָאוֹתִיּוֹת לִפְנֵי הַבּוֹרָא, נִכְנסָה תִי"ו וְאִמְרָה לִפְנֵי רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם רְצוֹנָךְ לְבֵרָא בִּי הָעוֹלָם וְכו', וְכָלֶם הַשִּׁיבָם ה' כִּי אֵינוּ חִפֵּץ לְטַעַם הָאִמּוֹר בְּדִבְרֵיהֶם לְכָל אַחַת וְאַחַת, עַד שֶׁנִּכְנסָה בִּי"ת וְקִבְלָהּ וַיִּבְרָא בָּהּ הָעוֹלָם דְּכֵתִיב ב' רֵאשִׁית, אֶל"ף שֶׁתִּקְרָה, אָמַר לָהּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶל"ף לָמָּה אַתְּ שׁוֹתֶקֶת וְכו', אָמַר לָהּ אַתְּ תִּהְיֶי רֹאשׁ לְכָל הָאוֹתִיּוֹת וְכו'. עַד כָּאֵן. הִנֵּה מְדַבְּרִי ה' יִרְאֶה כִּי אֶל"ף יֵשׁ לָהּ מַעֲלָה מְאֹד בִּי"ת, וּמַעֲלָה אִם הִיוּ הָאוֹתִיּוֹת עוֹלוֹת לִפְנֵי בִישָׁר הִיָּתָה הָאֶל"ף זֹכָה לְבִרְאָתָהּ בָּהּ הָעוֹלָם. וְלִהְיוֹת כִּי יֹאמַר הָאִמּוֹר וְלָמָּה לֹא עָלְתָה הָאֶל"ף רֵאשׁוֹנָה וְהַנִּיחָה עַד לְבִסּוּף. דַּע כִּי אָמְרוּ וְל' (הקדמת תיקוני טו.) כִּי הָאוֹתִיּוֹת כִּשְׁהֵם בְּדֶרֶךְ יֵשֶׁר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ אֶל"ף בִּי"ת גִּמְ"ל וְכו' הֵם רוֹמְזִים לְמִדַּת רַחֲמִים, וְכִשְׁהֵם לְמַפְרַע עַל זֶה הַדֶּרֶךְ תִּי"ו שִׁי"ן רִי"ש וְכו' הֵם מוֹרִים עַל מִדַּת הַדִּין, וְזֶה לָךְ הָאוֹת חֲדָשׁ תִּשְׁרִי שֶׁהָאוֹתִיּוֹת לְמַפְרַע תִּי"ו שִׁי"ן רִי"ש הוּא זְמַן הַדִּין הַגְּדוֹל, אֲלֵא שֶׁהֵשֵׁם לְצַד רַחֲמֵיו שֶׁתֵּן אוֹת אַחַת מִשֵּׁם הַרַחֲמִים, וְהִיא יו"ד, לְרַחֵם הַדִּין. וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אוֹתָנוּ אֵת זֶה נִפְרַשׁ הַכְּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בִּי"ת רֵאשִׁית, תְּדַע טַעַם לְקִדְמַת בִּי"ת לְאֶל"ף, לְהִיּוֹת שֶׁהַבְּרִיאָה הִיָּתָה בְּמִדַּת אֱלֹהִים, וְכִיּוֹן שֶׁכֵּן, עָלוּ הָאוֹתִיּוֹת לְמַפְרַע פֶּמֶשֶׁפֶט, וַיִּבְזֶה קִדְמָה בִּי"ת לְאֶל"ף וְקִנְתָּה מְקוֹמָה:

יח עוֹד יִרְצָה בְּאוֹמְרוֹ בְּרֵאשִׁית עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרָם וְל' (זו"ח מדרש הנעלם ט. כב.) כִּי אֶלֶף עוֹלָמוֹת נִעְלָמִים בְּרֵא ה', וְקוֹרִין אוֹתָם וְל' עֲלָמִין דְּכִסּוּפִין, וְהֵם הַרְמֻזִּים בִּפְסוּק (שח"ש ח יב) 'הָאֶלֶף לָךְ שְׁלֹמָה', וּמַעֲלָה הַתַּחֲחִיל הַכְּתוּב בְּבִי"ת כִּי הָאֶל"ף כִּבֵּר קִנְתָּה מְקוֹמָה שֶׁבָּהּ בְּרֵא אֶלֶף עוֹלָמוֹת כִּשְׁמָה שֶׁל אֶל"ף. וְהַתַּחֲחִיל בְּבִי"ת לְבִרְאַת הָעוֹלָם הַזֶּה, לְהִיּוֹת שִׁשְׁשֹׁנָה גַּם כֵּן בְּתִשְׁבוֹן הַבְּרִיאָה שֶׁהֵם שְׁנַיִם, שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְלִזְהָ גַּם כֵּן לֹא אָמַר